

Seminari del cicle ‘Què funciona en educació?’:

“La millora de les conductes i el clima d’aprenentatge als centres: què funciona i com podem fer-ho realitat?”

Què funciona en educació?

Evidències per a la millora educativa

FUNDACIÓ
JAUME
BOFILL
Jaume Bofill

ivàlua ✓

Institut Català d’Avaluació
de Polítiques Públiques

PLANTEJAMENT I CONCLUSIONS

25 d’abril de 2018

9.00 – 13.30h

Palau Macaya (Sala 2)

Passeig de Sant Joan, 108, Barcelona

.....

Presentació del seminari

Les conductes o actituds disruptives, d'indisciplina, desafiament o, fins i tot, d'agressivitat i violència, sobretot quan tenen una certa intensitat i són sostingudes en el temps, distorsionen el funcionament òptim de les classes i comprometen les condicions d'ensenyament-aprenentatge d'alumnat i professorat.

Les respostes que des dels centres educatius s'ha donat a aquesta problemàtica han estat diverses. En alguns casos s'ha posat l'èmfasi en l'establiment de sancions disciplinàries, sovint traduïdes en expulsions de classe o del centre. L'evidència, però, ens diu que l'estratègia sancionadora no sol ser efectiva a l'hora de redreçar el mal comportament; és més, acostuma a tenir un impacte negatiu en les conductes i oportunitats educatives de l'alumnat sancionat.

En altres casos, s'ha apostat per enfocaments preventius, de treball competencial, reforç positiu o mediació. Parlem aleshores de plans de convivència i millora del clima escolar o estratègies de gestió de l'aula, programes socioemocionals, però també d'intervencions focalitzades (amb o sense especialistes), diversificacions curriculars o escolarització compartida. Tanmateix, l'aposta per unes o altres respostes, habitualment, ni s'ha basat en l'evidència acumulada sobre la seva efectivitat, ni tampoc ha generat coneixement robust sobre el seu impacte.

El seminari partirà de l'informe de revisió d'evidències elaborat per Miquel Àngel Alegre (Cap de projectes de la Fundació Jaume Bofill i ex-analista d'Ivàlua). Aquest informe sintetitza les conclusions d'avaluacions internacionals sobre els impactes dels programes de millora conductual en les actituds i resultats educatius de l'alumnat.

A partir de la presentació d'evidències, aterrem el tema a la realitat del context català de la mà de Maria Jesús Comellas (Directora del GRODE-UAB i coordinadora del projecte Observatori de la Violència a les Escoles).

En base a aquestes primeres presentacions, durant el seminari debatrem aspectes com:

- Què sabem sobre l'efectivitat de les intervencions o dispositius que s'adrecen a treballar sobre les conductes, comportaments i actituds dels alumnes (gestió de l'aula, mediació, plans de convivència, diversificació curricular, teràpia, sancions...)?
- Quines intervencions o dispositius funcionen millor? En quines condicions i en quins contextos? Per a quins col·lectius i problemes conductuals?
- Quin efecte acaben tenint aquestes actuacions sobre les oportunitats educatives dels alumnes?
- Com podem fer per avançar cap a programes conductuals més efectius en el curt i en el llarg termini a casa nostra?

Els components centrals del seminari són:

1. **Presentació d'evidències:** Miquel Àngel Alegre (Cap de projectes de la Fundació Jaume Bofill i ex-analista d'Ivàlua)

2. **La persona dinamitzadora o motor del debat:** Maria Jesús Comellas (Directora del GRODE-UAB i coordinadora del projecte Observatori de la Violència a les Escoles).

S'encarregarà de:

- Contextualitzar: situar el debat a Catalunya, on som, quines aproximacions, quines limitacions, quines finestres d'oportunitat, etc.
- Formular les preguntes del debat, moderar i plantejar la dinàmica de treball que seguirem.
- Recollir les idees del debat, al voltant de:
 - Situació a Catalunya pel que fa al tema
 - Implicacions per a les polítiques en curs o de futur
 - Valoració global

3. **Ús del temps.** A fi de garantir que la sessió és profitosa per a totes les persones participants i pels objectius del seminari, és molt important tenir un control estricte dels temps de paraula. Només així aconseguirem posar sobre la taula tots els temes rellevants i tenir temps per debatre.

4. **Persones participants:** responsables de centres educatius, serveis externs, programes municipals, entitats d'àmbit local i recercadors/es. S'espera de les persones participants que participin a títol personal, a partir del seu coneixement o expertesa, de la seva experiència en el context educatiu, etc. i no tant en qualitat de representants de l'organització de la que provenen.

PROGRAMA

[9:00-9:15h] Presentació cicle *Què funciona en educació?* A càrrec de Marc Balaguer, Director d'Ivàlua, i Mònica Nadal, Directora de recerca de la Fundació Jaume Bofill.

[9:15-13:00h] La millora de les conductes i el clima d'aprenentatge als centres

- 9:15h. Benvinguda i breu introducció del seminari (Maria Jesús Comellas) (5 min)
- 9:20h. Presentació de la revisió d'evidències (Miquel Àngel Alegre) (25 min)
- 9:45h. Aterratge de la temàtica en el context català (Maria Jesús Comellas) (15 min)
- 10:00h. Torn obert de preguntes (20 min)
- 10:20h. Pausa cafè (20 min)
- 10:40h. Treball en grups (1h 20 min)
 - GRUP A: Actors, recursos i problemàtiques: condicions i propostes.
 - GRUP B: Programes que funcionen, des del centre: condicions i propostes.
 - GRUP C: Programes que funcionen, amb el centre: condicions i propostes.
- 12h Posada en comú i debat grupal final (60 min)

[13:00-13:30h] Síntesi i cloenda, a càrrec de Maria Jesús Comellas i Miquel Àngel Alegre.

PARTICIPANTS

	Nom	Cognom	Càrrec
1	Imma	Adell	Àrea d'Orientació i Educació Inclusiva, Consorci d'Educació de Barcelona
2	Miquel Àngel	Alegre	Cap de projectes de la Fundació Jaume Bofill
3	Marc	Balaguer	Director de l'Institut Català d'Avaluació de Polítiques Públiques (Ivàlua)
4	Mercè	Capell	Psicopedagoga, mestra d'educació especial i tutora del grup de diversificació curricular. Institut Municipal Joan Manel Zafra (Barcelona)
5	Núria	Chipell	Directora de l'Escola 25 de setembre (Rubí)
6	Núria	Comas	Analista de l'Institut Català d'Avaluació de Polítiques Públiques (Ivàlua)
7	Maria Jesús	Comellas	Professora emèrita del Departament de Pedagogia Aplicada de la UAB. Responsable del GRODE i de l'Observatori de la Violència a les Escoles
8	Azucena	Fernández	Cap de Secció d'Educació, Ajuntament de Sant Pere de Ribes
9	Adrià	Garcia	Responsable del projecte UEC, Fundació Marianao (Sant Boi de Llobregat)
10	Begonya	Gasch	Directora general i fundadora de la Fundació El Llindar: escola de noves oportunitats (Cornellà de Llobregat)
11	Mercè	Gil	Referent d'Atenció a l'Educació Inclusiva, per a Barcelona ciutat. Departament d'Ensenyament
12	Sívila	Guillamot	Mestra i psicopedagoga. Directora de l'Escola Norai (Montgat). Professora associada a la Facultat de Ciències de l'Educació de la UAB.
13	Jordi	Ibáñez	Coordinador Innovació Educativa de la ciutat de L'Hospitalet. Departament d'Ensenyament
14	Mirta	Lojo	Doctora en pedagogia. Responsable del GRODE i de l'Observatori de la Violència a les Escoles
15	Maria	López Dóriga	Professora associada a la Facultat d'educació de la UB i orientadora de projectes amb servei a la comunitat a la Fundació Adsis
16	Oriol Octavi	Marquet	Educador social. Coordinador de la UEC Cancuni i UEC Banyoles (Associació Educativa Vall de Terri, Pla de l'Estany)
17	Carmen	Méndez	Dra. en Antropologia. Membre del GRAFO (UAB). Directora de la Fundació Secretariat Gitano a Catalunya

	Nom	Cognom	Càrrec
18	Mònica	Nadal	Directora de Recerca de la Fundació Jaume Bofill
19	Montse	Puig	Cap d'orientació de l'Institut Salvador Espriu (ConSORCI d'Educació de Barcelona)
20	Elena	Roca	Àrea d'Innovació, Programes i Formació, ConSORCI d'Educació de Barcelona
21	David	Rodríguez	President de la Fundació Main
22	Aina	Tarabini	Professora del Departament de Sociologia de la UAB i membre dels grups de recerca GEPS (Grup de recerca en Globalització, Educació i Polítiques Socials) i GIPE (Grup Interdisciplinari de Polítiques Educatives).
23	Jordi	Terrés	Cap d'estudis de l'Institut escola Antaviana (ConSORCI d'Educació de Barcelona)
24	José Ramon	Ubieto	Psicoanalista i professor de la Universitat Oberta de Catalunya
25	Dolors	Vique	Referent d'Igualtat i Coeducació. Programa Escoles per la igualtat i la diversitat. CRP Les Corts (ConSORCI d'Educació de Barcelona)

CONCLUSIONS DELS GRUPS DE TREBALL

Grup A: Actors, recursos i problemàtiques: condicions i propostes.

Dinamització: Miquel Àngel Alegre

Objectiu:

Reflexionar i debatre sobre la diversitat de perfils i necessitats dels alumnes amb “problemàtiques conductuals” i sobre com s’hi ajusten i s’haurien d’ajustar recursos, programes i dispositius.

Preguntes guia:

- Quines problemàtiques conductuals es manifesten als nostres centres i com les estem atenent?
- Quin hauria de ser l’ajustament òptim entre perfils/problemes conductuals, d’una banda, i recursos/programes, de l’altra?
- Quines condicions (organitzatives, recursos humans i materials, formació, etc.) caldria garantir per tal d’aconseguir un ajustament òptim entre necessitats i respostes?
- Com avançar per garantir aquestes condicions? Qui ha de fer què? Per on comencem?

Conclusions i reflexions per a la pràctica

Importància de diagnosticar bé els perfils de la problemàtica

Les solucions efectives als problemes conductuals que es manifesten en l’àmbit escolar depenen de l’**ajustament òptim entre el perfil de la problemàtica i el disseny i implementació de la resposta** que s’hi ofereix. Per tant, es fa necessari partir d’una tipologia acurada de problemàtica conductuals. Una possible **classificació** passaria per dividir l’alumnat “conductual” entre:

- **Alumnat resistent:** és l’alumne que s’oposa de forma manifesta a la institució escolar, als seus codis normatius i objectius educatius.
- **Alumnat retador:** aquell que desafia l’autoritat de forma més o menys puntual i oberta, però sense necessària oposar-se de forma frontal a la institució.
- **Alumnat desmotivats:** alumnes amb disposicions de desadhesió o inhibició cap a la institució escolar. Aquestes disposicions els col·loquen propers a desenganxar-se del procés d’aprenentatge i desenvolupar problemàtiques conductuals “externes”.
- **Alumnat agressiu o violent:** alumnes que practiquen la violència amb altres companys, professorat o infraestructures del centre. Els alumnes que protagonitzen actes d’assetjament o bullying entrarien dins d’aquesta categoria.
- **Alumnat amb trastorns de salut mental:** com per exemple l’alumnat amb TDAH.

Començar per l'opció educativa

Com de disruptives o problemàtiques siguin considerades les conductes i actituds de l'alumnat depèn del llindar de tolerància del professorat i, en general, de la manera com el centre educatiu concep i gestiona el conflicte.

Dit això, bona part dels perfils i conductes enumerats en el punt anterior haurien de rebre una resposta educativa, no psiquiatritzant. Aquesta resposta educativa hauria de poder assumir-se en bona mesura des dels centres, comptant amb la col·laboració i corresponsabilitat d'actors externs.

Línies de treball prometedores

- En línia amb la idea de prioritzar la resposta educativa a la problemàtica conductual, cal **apoderar el rol i la figura del professorat** en el disseny i implementació d'aquestes respostes. Això passa per:
 - **Formar** i sensibilitzar el professorat en **actituds i capacitats per gestionar problemes** de conducta en el context de l'aula, tractant així d'evitar la mesura immediata de l'expulsió.
 - Enfortir els **espais de col·laboració** entre equips docents i entre docents i especialistes interns i externs al centre.
- **Millorar les eines de diagnòstic** de les problemàtiques conductuals expressades a l'escola, la seva adequació, finesa i agilitat.
- Apostar per una **aproximació relacional** a les causes i també al disseny de les respostes de la problemàtica conductual. Rere del malestar que genera "mal comportament" sovint hi ha una situació de vulnerabilitat relacional. La resposta, per tant, ha de considerar el lloc que ocupa l'alumne en el grup i **enfortir la seva posició i autopercepció**.
- Potenciar aquells programes i pràctiques quotidianes que puguin incrementar el **sentiment de pertinença** dels alumnes al centre, afavorint el **reconeixement** de les identitats individuals i col·lectives de cadascú. Per exemple:
 - Treballar el procés d'**acollida** de l'alumnat.
 - Definir **referents de tutoratge** sòlids per als alumnes.
 - Fer l'alumnat **partícip del seu procés d'aprenentatge**, incloent mecanismes d'autoavaluació.
- **Involucrar les famílies** en el treball de millora de conductes i actituds.

Grup B: Programes que funcionen, des del centre: condicions i propostes.

Dinamització: Maria Jesús Comellas

Objectiu:

Reflexionar i debatre sobre aquelles estratègies i actuacions de gestió de l'aula, convivència al centre i abordatges curriculars que semblen funcionar millor.

Preguntes guia:

- Quines estratègies i actuacions tenim constància i/o experiència que funcionen? Com són? Per què pensem que funcionen? Funcionen igual en tots els contextos i per a tots els alumnes?
- Quines condicions (organitzatives, recursos humans i materials, formació, etc.) caldria garantir per tal d'afermar i estendre les estratègies i actuacions que funcionen?
- Com avançar per garantir aquestes condicions? Qui ha de fer què? Per on comencem?

Conclusions i reflexions per a la pràctica

Programes de centre estables, coordinats i ben liderats

Es comparteixen programes que els centres educatius duen a terme de manera coordinada i no puntual, des de fa anys i **implicant a tot el claustre**. Aquesta és una de les idees que té més fortalesa. Aquests programes s'inclouen també en el pla d'acollida al professorat.

Es valora com a molt rellevant, la **implicació de l'equip directiu** en afavorir el clima de l'equip per tal que no siguin accions puntuals, "obligatòries". Es tracta de creure's i liderar projectes que tenen sentit per afavorir les relacions entre l'alumnat.

Alguns **programes** que, depenent del centre, han aconseguit reunir aquestes condicions són, per exemple: Escolta'm, El conte de la tortuga, o els Padrins de lectura. Més enllà de programes concrets, és important que el centre estabilitzi i comparteixi accions d'acollida i **reconeixement de l'alumnat**, foment d'actituds grupals positives, **espais d'autoregulació** i tutoria, **mediació**, etc.

Partir d'un bon diagnòstic

Les bones pràctiques parteixen de les **informacions que els centres obtenen del clima i dinàmica de l'aula**. L'Observatori de la Violència a les Escoles treballa amb aquesta premissa. Així, esdevé fonamental:

- Detectar els **alumnes invisibles** que experimenten malestar
- Valorar la **intensitat de les relacions**: més o menys popularitat, centralitat, autopercepció de la posició en el grup, etc. Aquestes informacions es poden obtenir a través d'eines com el sociograma.

- **Compartir** la informació amb el claustre.

Aquestes informacions serveixen per identificar els grups participants dels projectes i les agrupacions i formes organitzatives que han d'implicar a tot el professorat. Malgrat no sempre es poden comptabilitzar els efectes d'aquesta estratègia, l'experiència indica que les conductes i el clima de convivència al centre canvien en positiu.

Cohesió docent i de centre

Es posa en evidència la necessitat que tot el professorat cooperi i s'impliqui en el projecte de centre, de la mateixa manera que esdevé fonamental que l'alumnat tingui un clar sentiment de pertinença a l'escola. **La millora de les relacions adultes afavoreix la millora de la cohesió grupal del centre i de l'alumnat.**

Cal prioritzar objectius com: sentir-se escoltat, arribar a acords, diàleg. I generar **espais de discussió, participació i seguiment** de les mesures del centre on el professorat sigui protagonista.

Alguns **exemples** d'accions per afavorir la cohesió de l'equip: trobades al migdia i dinars comunitaris, un dia en una casa de colònies, esmorzars col·lectius, etc.

Necessitat i valor de les formes organitzatives diverses

En aquesta direcció es proposen mesures com:

- Creació de **grups impulsors**, que liderin el desplegament de les accions de millora de la convivència implicant al conjunt dels cursos i equips.
- Obrir l'aula i el centre, comptant amb **recursos comunitaris** i la participació de les **famílies**.
- Importància de generar vincles de confiança entre alumnat i professorat mitjançant fórmules com la **tutoria individual**. Mesures com les expulsions trenquen el vincle de confiança i culpabilitzen l'alumnat.

Apostar per objectius socials i relacionals

Cal valoritzar el projecte de centre i apostar per **objectius de millora de les relacions**, no tan sols per objectius de millora acadèmica. En aquest sentit, caldria identificar o dissenyar eines que permetin avaluar aquests aspectes relacionals, i que alhora recullin les percepcions i **valoracions de l'alumnat**.

Col·laboració interprofessional

Des del centre s'ha de valorar la importància i les **funcions de perfils professionals no docents**, evident desconfiances mútues.

Grup C: Programes que funcionen, amb el centre: condicions i propostes.

Dinamització: Núria Comas

Objectiu:

Reflexionar sobre aquelles estratègies, dispositius i perfils de professionals que, en col·laboració amb els centres, aconseguen ser més efectius en la correcció de problemes conductuals.

Preguntes guia:

- Quines estratègies i actuacions tenim constància i/o experiència que funcionen? Com són? Per què pensem que funcionen? Funcionen igual en tots els contextos i per a tots els alumnes?
- Quines condicions (organitzatives, recursos humans i materials, formació, etc.) caldria garantir per tal d'afermar i estendre les estratègies i actuacions que funcionen?
- Com avançar per garantir aquestes condicions? Qui ha de fer què? Per on comencem?

Conclusions i reflexions per a la pràctica

Un sistema educatiu que inclogui la diversitat

En el pla de la política pública, es critica que no hi hagi una concepció àmplia de sistema educatiu, que inclogui els **diversos agents educadors** de manera efectiva i en igualtat de condicions. Aquesta concepció es troba a faltar almenys en dos sentits:

- Es denuncia que els **recursos per a l'alumnat més vulnerable** (el que té les problemàtiques conductuals) **són els més afectats per la precarietat i l'instabilitat**. Es posa l'exemple de les Unitats d'Escolarització Compartida (que es veuen afectats per la sortida a concurs cada cert temps) i de la figura dels vetlladors als centres educatius (una ocupació per la qual no es requereix més que el Graduat Escolar). Això prova que, per l'Administració, l'alumnat que es troba en aquesta situació és "de segona".
- Que es conceptualitzin els recursos com les UEC com a "espais on s'envien els alumnes que molesten" i que en canvi no hi hagi una mirada d'allò que necessita l'infant o jove. Hi ha la idea que **el sistema educatiu ha de poder acollir la diversitat existent de manera inclusiva**: per tant, es defensa que un recurs com la UEC hauria de poder existir (ja que el tipus d'intervenció que es fa es considera útil), però que **la via per accedir-hi no hauria de ser l'expulsió de l'escola, sinó la tria**. Caldria, doncs, anticipar-se i plantejar quin és l'itinerari que pot ser bo per al jove abans que els comportaments disruptius apareguin (per exemple, a 1r d'ESO).

El fet que el sistema no estigui conceptualitzat de manera inclusiva obliga als professionals a deconstruir l'imaginari que hi ha associat als recursos com la UEC, que impregna els propis joves i que distorsiona la intervenció que es fa amb ells.

El rol de les figures educadores

Hi ha un posicionament crític envers **l'actitud i/o les competències** d'alguns docents, directors dels centres educatius i altres figures educadores pel que fa a l'alumnat amb problemàtiques conductuals. Es posa com a exemple que es demanen vetlladors per a infants de P3, amb l'argument que tenen "trastorns de conducta". En aquest sentit, s'assenyala que:

- Cal "**sensibilitzar**" **totes les figures educadores** (des d'una mirada àmplia: es posa l'exemple que caldria incloure el conserge del centre) perquè la "mirada de l'adult" pot ser molt estigmatitzadora.
- Cal fer un pas més en el treball en xarxa, per exemple, via claustres pedagògics, on **s'incorporin figures professionals externes**. S'argumenta que des dels centres es coneix poc quina és la tasca educativa que es pot fer des d'altres recursos. A més, s'assenyala que la coordinació no ha d'arribar només quan apareix un cas concret "a tractar", sinó que ha de tenir lloc de manera prèvia.

Algunes claus de la intervenció educativa

Què fer per **prevenir** els problemes conductuals?

En el pla de la intervenció educativa, es considera que determinades accions són necessàries per prevenir les conductes disruptives (independentment de l'espai on tingui lloc aquesta intervenció):

- Com a idea general, treballar el **vinde** amb les figures educadores i el centre.
- Proporcionar **espais personals de paraula**: que els infants i joves puguin parlar d'allò que els passa.
- Promoure el **disseny d'itineraris singulars**: que sigui el jove qui configura el seu propi itinerari.
- Implementar el **treball per projectes**, de manera que l'aprenentatge sigui significatiu. Hi ha la hipòtesi que la poca significació del currículum escolar per a l'infant o jove pot dificultar que aquest desenvolupi un sentiment de pertinença en relació amb el centre i que això faciliti l'aparició de problemàtiques conductuals. La implementació del treball per projectes ha d'anar acompanyada de formació per a les figures educadores per a garantir una posada en pràctica de qualitat.
- Implementar fórmules de **docència compartida**.
- Agrupar l'alumnat per **interessos**, i no necessàriament per franges d'edat.
- Implicar les **famílies**.
- Garantir oportunitats de **lleure educatiu**.

- Vetllar perquè hi hagi un component educatiu en l'**espai de menjador i de les activitats extraescolars**.

Què fer **un cop apareixen** els problemes conductuals?

- Cal, primer, **esbrinar què li passa a l'alumne**, i construir la intervenció en base a això (tot valorant quins són els professionals que té més sentit que hi intervinguin)
- Promoure les **pràctiques restauratives**
- També s'ha comentat una experiència (aparentment) d'èxit: la figura del **tècnic municipal d'absentisme**. A Viladecans, Sant Boi i l'Hospitalet s'està implementant. Es tracta d'una figura que intervé als centres educatius quan s'identifica "el primer absentisme", el puntual. El rol del tècnic és detectar-ne les causes i mobilitzar els recursos necessaris per abordar les problemàtiques.

Els aprenentatges de les Unitats d'Escolarització Compartida i altres recursos externs

- Alguns estudis mostren que les dades de resultats de les UEC són positives: **tenen bones taxes de retorn als centres i de continuïtat amb els estudis**.
- El fet que les entitats del tercer sector que fan intervenció amb joves amb problemàtiques conductuals es trobin en una situació de poca estandardització i poca regulació té una conseqüència positiva (malgrat les altres conseqüències negatives que pugui tenir): **és "fàcil" fer apostes perquè els joves duguin a terme projectes personals** (quelcom que actualment "no hi cap" als centres educatius).
- **Si les estratègies que es fan servir a les UEC funcionen, per què no implementar-les en els centres ordinaris?** Des de Fundació Main fa 5 anys que han fet la prova, en un centre de Terrassa (en col·laboració amb el Departament d'Ensenyament): sembla ser que és una experiència d'èxit, ja que en aquest temps no s'ha derivat cap alumne a la UEC (s'entén que prèviament sí que s'hi derivaven).